

WSTĘP

„Ludność Pomorza ma szczególne powody do pielęgnowania mądrej pamięci, ten region Polski zajmował bowiem szczególne miejsce w planach germanizacyjnych III Rzeszy”¹.

Słowa prof. Anny Wolff-Powęskiej stały się inspiracją do zatytułowania konkursu historycznego skierowanego do uczniów szkół ponadgimnazjalnych z województwa kujawsko-pomorskiego. Konkurs organizowany jest od 2011 r. przez Delegaturę Instytutu Pamięi Narodowej w Bydgoszczy. Zadaniem uczestników jest napisanie oryginalnego eseju historycznego. Na finał konkursu i uroczyste wręczenie nagród co roku zapraszamy do Bydgoszczy wybitnego historyka, który wygłasza wykład dla laureatów na temat, z którym zmierzylimy się, pisząc eseje.

Chociaż jesteśmy zwolennikami innowacyjnych metod nauczania (zwłaszcza wykorzystywanie gier planszowych w edukacji historycznej²), uważamy, że część edukacji humanistycznej powinna zachować tradycyjną formę. W świecie kultury obrazkowej, dominacji krótkich wiadomości tekstowych i zdjęciowych, korzystania w szkołach z prezentacji multimedialnych, ciągle wierzymy w wartość słowa mówionego i pisanego. Poprzez konkurs staramy się zachęcić młodych mieszkańców Kujaw i Pomorza do wyrażenia własnych myśli w dłuższej formie pisemnej. Pragniemy zwrócić im uwagę na problemy historyczne dotyczące lat 1939–1989, istotne zarówno dla ich Małej, jak i Dużej Ojczyzny. Ponadto chcemy pokazać, że historia to przede wszystkim problemy oraz dylematy ludzi, których los postawił w obliczu wielkich (nieraz tragicznych) procesów historycznych, zmieniających nieodwracalnie ich życie. Forma eseju historycznego ma także zachęcić uczniów do formułowania własnych ocen i refleksji w oparciu

¹ A. Wolff-Powęska, *Polacy–Niemcy. Pamięć historyczna, pamięć europejska* [w:] *Wysiedlenia na Pomorzu w latach 1939–1948. Materiały pokonferencyjne*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk–Wejherowo 2004, s. 10.

² Delegatura IPN w Bydgoszczy we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Urzędem Miasta Bydgoszczy i Urzędem Miasta Torunia wydała dwie edukacyjne gry planszowe: *Bydgoskie ścieżki pamięci. Wiek XX* (2014) oraz *Toruńskie ścieżki pamięci. Wiek XX* (2015), a także 12-elementowe klocki obrazkowe dla najmłodszych *Małe Ojczyzny. Bydgoszcz* (2016).

o rzetelne fakty historyczne. Niestety, coraz mniej młodych ludzi rozumie, że historia to przede wszystkim umiejętność stawiania pytań i poszukiwania odpowiedzi, a ciekawa praca historyczna to nie publikacja, która przytłoczy czytelnika nadmiarem faktów, dat i nazwisk, tylko praca mająca wstęp, rozwinięcie i zakończenie, zmierzająca do rozwiązania wybranego problemu badawczego.

Związek frazeologiczny „mądra pamięć” wydaje się interesujący i intrygujący zwłaszcza dla edukatorów i historyków pracujących w instytucji, która w swojej nazwie posługuje się terminem „pamięć narodowa”. W leksykonie kultur pamięci „Modi memorandi” zdefiniowano czternaście rodzajów pamięci, m.in. „pamięć fałszywą”, „pamięć magazynującą”, „pamięć komunikacyjną”, „pamięć historyczną”, a także „złą pamięć”³. W przypadku tej ostatniej podkreślono, że jest to pamięć odwetowa, wykluczająca, zdeformowana, wynikająca z nieznamomości historii lub intencjonalnej selektywności. „Zła pamięć” wynika z niedoboru pamięci, całkowitej amnezji lub z jej nadmiaru⁴. Kategoria „mądra pamięć” nie doczekała się próby wyjaśnienia. Dlatego w pierwszej części książki zwróciliśmy się do historyków współpracujących z nami przy organizacji pięciu cykli konkursu z prośbą o odpowiedź na pytanie: „Na czym ich zdaniem polega mądra pamięć?” Z tym pytaniem postanowił również zmierzyć się piszący te słowa. Różnorodność spojrzeń być może zachęci czytelnika do własnej refleksji. Dla osób czujących niedosyt zamieściliśmy także listę tytułów prac pomocnych w dalszych rozmyślaniach nad „mądrą pamięcią” i historią.

W kolejnych częściach publikacji znalazły się nagrodzone prace uczniów z kolejnych lat konkursu. W pierwszym roku zadaniem uczestników było napisanie eseju na temat: *Miejsce kaźni obywateli polskich w czasie II wojny światowej w województwie kujawsko-pomorskim*. Do konkursu zgłosiło się 40 uczniów, napłynęło 20 prac. W drugiej edycji uczestnicy zmierzali się z pytaniem: *Gloria czy vae victis? Zwycięzcy i przegrani II wojny światowej*. Gotowość napisania eseju wyraziły 92 osoby, napłynęły 64 prace. W kolejnej odsłonie uczestnicy zastanawiali się nad *Dramatem zwycięzców. Walka Polaków o wolność w latach 1945–1956*. Zgłosiło się 65 uczniów, a napłynęły 43 prace. W 2015 r. temat konkursu brzmiał: „Przejęciowe trudności?” *Problemy życia codziennego w PRL (1956–1989)*. Z tematem zamierzało się zmierzyć 95 uczniów, wpłynęło 77 prac. W piątej edycji uczestnicy musieli odpowiedzieć na pytanie: *Sukces, porażka czy...? Transformacja ustrojowa w Polsce w 1989 r. Perspektywa jednostki, rodziny, miejscowości*. Zgłosiło się 52 uczniów, napłynęło 31 prac. W ciągu pięciu lat do wojewódzkiego konkursu „Mądra pamięć” zgłosiło się 344 uczestników, napłynęło 235 prac. W konkursie wzięli udział uczniowie z 25 szkół ponadgimnazjalnych, z 16 powiatów z województwa kujawsko-pomorskiego. Przymiotnik „wojewódzki” w nazwie konkursu wydaje się więc adekwatny.

³ Zob. *Modi memorandi. Leksykon kultur pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, J. Kalicka, Warszawa 2014, s. 324–346.

⁴ *Ibidem*, s. 550–551.

Niniejsza książka prezentuje wszystkie nagrodzone prace z kolejnych edycji konkursu. Na zakończenie publikacji umieściliśmy listę wszystkich osób nagrodzonych i wyróżnionych z lat 2011–2016.

Mamy nadzieję, że publikacja najlepszych prac zachęci osoby, które do tej pory nie brały udziału w konkursie, do uczestnictwa w kolejnych odsłonach „Mądrej pamięci” oraz innych konkursach historycznych. Uważamy, że będzie to również ciekawa lektura dla wszystkich zainteresowanych historią XX wieku. Być może przyczyni się ona także do głębszej refleksji nad terminem „mądra pamięć” i „pamięć narodowa”. „Mądra pamięć” buduje tożsamość lokalną, regionalną, narodową, a także humanistyczną – wspólną wszystkim ludziom. Jak trafnie zauważyła Aleida Assmann, „człowiek nie definiuje się bowiem sam przez się, lecz za pomocą więzi i przynależności do innych. Każde Ja łączy się zatem z różnymi My”⁵. Przede wszystkim jednak wierzymy, że publikacja przyniesie wielką satysfakcję wszystkim laureatom konkursu, ich najbliższym oraz nauczycielom – opiekunom naukowym zwycięzców.

Zorganizowanie pięciu edycji konkursu „Mądra pamięć” nie byłoby możliwe bez wsparcia, pomocy oraz zaangażowania wielu osób. Chcielibyśmy przede wszystkim podziękować wszystkim członkom komisji konkursowych oraz osobom, które wygłosiły wykłady na kolejnych finałach, przede wszystkim: dr. hab. Markowi Romaniukowi z Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, dr. hab. Pawłowi Hanczewskiemu, dr. Małgorzacie Strzeleckiej oraz prof. dr. hab. Ryszardowi Sudzińskiemu z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; prof. dr. hab. Jerzemu Eislerowi z Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie; dr. Jakubowi Kufłowi z Europejskiego Centrum Solidarności w Gdańsku oraz prof. dr. hab. Antoniemu Dudkowi z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Dyrektor Biura Edukacji Publicznej IPN w Warszawie dr. Andrzej Zawistowski objął honorowy patronat nad II odsłoną konkursu. Tomasz Miłkowski – wówczas pracownik Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego – ufundował dodatkowe nagrody dla laureatów. Ksiądz kapelan Stanisław Kotowski, proboszcz Parafii Katedralnej pw. św. Marcina i Mikołaja w Bydgoszczy bezpłatnie udostępniał nam na potrzeby organizacji finałów konkursu pomieszczenia „Domu Polskiego”. Korzystaliśmy także z Sali im. Wojciecha Łochowskiego i Sali Sesyjnej Urzędu Miasta Bydgoszczy wielokrotnie udostępnianej nam w celu organizowania rozmaitych przedsięwzięć naukowo-edukacyjnych.

Chciałbym także podziękować wszystkim moim koleżankom i kolegom z Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku, Delegatura w Bydgoszczy (zwłaszcza dr. Izabeli Mazanowskiej) za codzienną życzliwość, dobrą radę i pomoc przy organizacji pięciu edycji konkursu.

⁵ A. Assmann, *Między historią a pamięcią. Antologia*, red. M. Saryusz-Wolska, Warszawa 2013, s. 11.

Opracowując teksty do publikacji, staraliśmy się ograniczyć do koniecznych ingerencji, związanych z redakcją językową tekstu. Zgodnie z regulaminem konkursu eseje nie muszą posiadać przypisów bibliograficznych, tylko bibliografię. Jej zapis został ujednolicony zgodnie z instrukcją wydawniczą IPN. Ze względów edytorskich zrezygnowaliśmy z publikacji części zdjęć i aneksów. Oceny wydarzeń i postaci historycznych zawarte w esejach są wyrazem osobistych przekonań i przemyśleń autorów, dlatego nie ingerowaliśmy w ich treść.

Tomasz Sylwiusz Ceran